

РЕГІОНАЛЬНИЙ РИНОК ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Актуальність. Електроенергетика – одна із системоутворюючих галузей економіки України, і вона є сьогодні невід’ємною складовою інноваційних процесів розвитку як регіонального так і національного господарства. Необхідність розвитку ринку електроенергії стає особливо актуальною, коли електроенергія розглядається як найважливіший енергетичний ресурс, чинник енергетичної безпеки, джерело економічного зростання національної та регіональної соціально - економічних систем.

Обраний Україною євроінтеграційний курс і досвід розвинутих країн вказує на необхідність розвитку саме регіонального ринку електроенергії. Особлива увага при цьому приділяється забезпеченню гарантованого електропостачання, якості електропостачання та розвитку ринкового енергетичного середовища. У вирішенні цих завдань країни ЄС використовують нові підходи, утворюючи ситуацію взаємозалежності між споживачами, постачальниками, транзитерами та більш широким впровадженням ринкових механізмів разом із ефективним регулюванням. Інші резерви розвитку, окрім якісних технологічних та організаційних змін, знайти важко.

Разом з тим, треба відмітити і той факт, що в умовах наявної соціально-економічної асиметрії в територіальному розвитку, особливості становлення та функціонування регіонального ринку електроенергії в контексті якості електропостачання в Україні практично не досліджуються. Саме тому автором у якості об’єкта і предмета дослідження обрано суспільно значиму проблему, наукове розв’язання якої може істотно вплинути на загальний стан розвитку економіки регіонів та країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реформування й розвитку ринку електроенергії в останні роки активно досліджується у іноземній та вітчизняній літературі. Енергетична галузь є об'єктом дослідження таких фахівців як: О.В. Долгальнової [1], І. А. Франчука [2], які на перший план висувають вдосконалення системи державного регулювання ринку енергопостачання та формування інфраструктури ринку. Вченими Національного інституту стратегічних досліджень А. Щевцовим, М. Земляним, В. Вербинським, досліджено основні напрями та перспективи розвитку електроенергетичної галузі України з визначенням перешкод що заважають ефективному функціонуванню галузі, на їх думку «Головними причинами можна визначити недосконалу систему державного управління та регулювання галузі, відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій, недосконалість нормативно-законодавчого регулювання» [3, с. 82]. Розвиток законодавчого регулювання енергетичних відносин на погляд Мица Н.В. [4, с. 307] має здійснюватися «у напрямку активізації міжнародної співпраці та укладення відповідних дво- та багатосторонніх міжнародних угод, які слід спрямувати на реалізацію цілей енергетичної стратегії України та забезпечення національних інтересів».

І безумовно, не по заувагою остається світовий досвід організації ринку електроенергії. Книга «Електроенергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі» [5] де досліджується питання енергетичної безпеки, окреслюються правові та економічні аспекти функціонування енергетики і де справедливо визначається, що: «...забезпечення надійності електропостачання є найважливішим економічним завданням, оскільки аварійні порушення живлення споживачів призводять до значних економічних втрат».

Саме з позиції надійності електропостачання і вирішення на цій основі проблеми якості електропостачання пропонується розглянути питання розвитку ринку електроенергії, що сприятиме розвитку регіонального ринку

електроенергії та створить сприятливі умови для інтеграції України у європейський простір.

Мета визначити, з урахуванням світового досвіду, теоретичні засади розвитку регіонального ринку електроенергії та шляхи застосування першого в економічному полі країни.

Основний матеріал. Надійне електропостачання тісно пов'язане з якістю електроенергії, оскільки нормальним режимом електропостачання споживачів є такий режим, за якого споживачі отримують електроенергію безперебійно, в кількості заздалегідь узгодженій із електропостачальною організацією, і нормованої якості. Стабільне, якісне забезпечення електроенергією населення та промисловості – невід'ємна умова економічного розвитку й пріоритетний напрямок діяльності як державної влади.

Якість енергопостачання в умовах переходу на інноваційну модель розвитку перетворюється в вагомий фактор розвитку, а відхилення від встановлених параметрів якості електроенергії супроводжується значними втратами в сферах:

- інформатизації та інформаційних послуг (бази даних і оперативної інформації, обробка й передача яких неможливі без сучасних комп'ютерно-інформаційних технологій, локально-обчислювальних мереж (ЛОМ));

- промислового виробництва (використання технічних засобів, оснащених окремими електронними деталями, блоками або вузлами інформаційного забезпечення і багатофункціонального призначення, підвищена чутливість до спотворень, перерв та якості електропостачання електронних елементів в роботі низьковольтних електродвигунів приводів гідронасосів, вентиляторів та інших механізмів, включених до технологічних процесів, мікропроцесорної техніки, систем телекомунікацій, АСУ ТП та АСУ ПП, дорогого медичного обладнання, Інтернету).

Електроенергетична галузь України, яка в 1996 році була флагманом ринкових реформ в регіоні, зараз знаходиться далеко позаду інших країн у

питаннях модернізації генеруючих компаній та мереж, а також з точки зору розвитку законодавчої, конкурентної та регулятивної структур.

Аналіз спеціальних законів ряду держав у галузі електроенергетики показав, що всі нормативно-правові акти більшою мірою спрямовані на закріплення найбільш загальних норм у даній сфері. Стосовно подальшого вдосконалення розвитку законодавства в галузі електроенергетики, і зокрема питань, пов'язаних із якістю постачання електроенергії, то в кожній із держав прийняті свої нормативно-правові акти, що регулюють питання контролю надійності та якості послуг енергопостачання й захисту прав споживачів. У Великобританії, Норвегії та Швеції нормативно-правові акти були реформовані таким чином, що якість і надійність енергопостачання були окремо включені до комплексу стимулюючих заходів. Головний принцип – це скорочення доходів у разі, якщо не виконується певний цільовий показник якості. В Іспанії було запроваджено систему, в рамках якої мережні компанії мають компенсувати споживачам електроенергії збиток у зв'язку з низькою якістю продукції. В європейських країнах, США і Канаді на ринках електроенергії розроблені та діють індекси вимірювання надійності (стандарт IEEE 1366), що дають підставу органам регулювання вживати ряд адміністративних заходів відносно тих компаній, які не забезпечують заданий рівень, в тому числі й шляхом накладання штрафних санкцій. В табл. 1 розглянуто особливості реформування електроенергетичної галузі в контексті надійності та якості електропостачання на прикладі: США та Росії.

В цілому досвід реформування електроенергетичного комплексу в інших країнах демонструє, що найважливішою умовою результативності реформ є попереднє ухвалення комплексної законодавчої бази для здійснення необхідних перетворень та посилення ролі регіонального регуляторного органу на ринку електроенергії. Ефективне регіональне регулювання – ключовий фактор створення прозорого, конкурентного та недискримінаційного ринку електроенергії. Якщо через вади системи відносин на ринку електроенергії створюються умови, що не відповідають потребам споживача, інтересам

Таблиця 1

Закордонний досвід реформування електроенергетичної галузі

Країна	Організаційно-правові основи функціонування ринку електроенергії	Принципи надійності та якості електропостачання	Примітка
США	<p><i>Правові основи:</i> Закон про електроенергетику, Закон про політику щодо регулювання діяльності комунальних підприємств, Закон про енергетичну політику.</p> <p>Три основних федеральних закони в галузі електроенергетики визначають ступінь залучення федеральної влади до регулювання електроенергетичної галузі США.</p> <p>Контроль за дотриманням законодавств штатів і федерального законодавства здійснюється регулюючими органами штатів спільно з федеральним регулюючим органом. На рівні штатів діють комісії з питань діяльності комунальних служб, а Федеральна комісія з регулювання електроенергетики, яка є незалежною організацією в рамках Міністерства енергетики, здійснює регулювання в тих областях, в яких має повноваження відповідно до федерального законодавства. Комісії з питань діяльності комунальних служб регулюють діяльність комунальних підприємств всередині штату, зокрема виробництво й розподіл електроенергії. Федеральна комісія з регулювання електроенергетики регулює здійснення операцій із торгівлі електроенергією між штатами, в тому числі оптових угод на передачу електроенергії за допомогою ЛЕП.</p>	<p>До основи механізму управління надійністю в США закладено три складові [6]:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) збиток економіки країни від ненадійного електропостачання; 2) вартість надійності на поточний момент часу; 3) надійність із точки зору споживача та управління ризиками, що виникають. <p>У 1960-х і 1970-х роках у результаті численних відключень електроенергії постало питання про безпечну та надійну роботу об'єднаних передавальних систем, що функціонують між штатами та іншими територіальними утвореннями. У 1968 році була створена Північноамериканська рада з надійності в електроенергетиці, куди увійшло 10 регіональних рад, створених у попередні роки.</p>	<p>Американська система регулювання базується на повноцінному законодавстві, що постійно модернізується. У ньому чітко визначені права й обов'язки Федеральної та регіональної енергетичних комісій, зобов'язання енергетичних компаній щодо забезпечення регулюючих комісій звітною та перспективною інформацією.</p> <p>Якщо раніше стандарти надійності мали, як правило, рекомендаційний характер і не підкріплювалися дієвими санкціями, то віднедавня вони стали обов'язковими для суб'єктів галузі.</p> <p>Щорічно Відділ моніторингу ринку публікує звіт про стан ринку.</p>

США	<p>Регулювання ринку роздрібних поставок електроенергії залишається в компетенції комісій штатів з питань діяльності комунальних служб. У штатах, де споживачеві надано право вибору постачальника, існують списки ліцензованих постачальників, серед яких споживачі можуть вибирати. У Пенсільванії функціонує 40 ліцензованих постачальників, з яких приблизно половина зареєстрована як постачальники для клієнтів будь-якого типу, решта обслуговують тільки індивідуальних і комерційних споживачів.</p> <p>До найбільш серйозних проблем енергопостачання останніх десятиліть, що стимулювали коригування енергетичної політики держави, стали криза в Каліфорнії в 2000 – 2001 р. і масові відключення (Blackout) у серпні 2003 р. у Північно-східних районах США. Каліфорнійська криза призвела до зростання оптових цін майже до 40 центів за кВт год. і до періодичних відключень електроенергії, а також до фінансових проблем найбільших комунальних компаній регіону.</p> <p>Уроки Каліфорнійської кризи було використано під час розробки державної політики в сфері електроенергетики, і це знайшло відображення в стратегіях Міненерго США і FERC та інших документах, прийнятих після цих подій.</p>	<p>Північноамериканська рада з надійності (NERC) перетворена з добровільної організації з консультативними функціями на північноамериканську організацію з надійності в електроенергетиці (NAERO), яка володіє правом нагляду за дотриманням обов'язкових стандартів та координації діяльності регіональних органів управління надійністю [7, с. 2].</p> <p>До основних функцій NERC належить вироблення, узгодження та контроль за дотриманням стандартів надійності функціонування енергосистем, моніторинг та аналіз проблем, пов'язаних із надійністю.</p>	<p>В аналогічному звіті, який публікує Федеральна комісія з регулювання електроенергетики, подано ретельний аналіз усіх ринків США.</p> <p>Відділ моніторингу ринку – це незалежна група, яка оцінює рівень конкуренції на кожному з ринків PJM, визначає конкретні питання функціонування ринку і дає рекомендації про можливості підвищення конкурентоспроможності та ефективності роботи ринку. Зокрема, Відділ моніторингу ринку відповідає за контроль за дотриманням учасниками правил ринку PJM і за оцінку стратегій PJM, щоб забезпечити однаковість цих правил в умовах конкурентного ринку.</p>
-----	---	--	--

Країна	Організаційно-правові основи функціонування ринку електроенергії	Принципи надійності та якості електропостачання	Примітка
РОСІЯ	<p>У Росії головним чинником, який ініціював усі істотні зміни щодо підходів до забезпечення надійності, є реальне запровадження в електроенергетиці економічних відносин. Ці відносини передбачають насамперед появу самостійно господарюючих суб'єктів, які самостійно приймають всі рішення і повинні нести всю повноту відповідальності за свої рішення.</p> <p>Правовим актом, що закріплює економічні відносини остаточно, є Федеральний закон «Про електроенергетику» (ст. 1). У плані надійності Закон вимагає встановлення між усіма суб'єктами електроенергетичного ринку економічно збалансованих відносин на основі плати за надійність та повного відновлення збитків через ненадійне електропостачання (ст. 6, 9, 18, 20, 38 і 39).</p> <p>Крім федерального енергетичного законодавства в суб'єктах Російської Федерації широко застосовується <i>регіональне електроенергетичне законодавство</i>. Такі повноваження регіональній владі надає Конституція Російської Федерації, якою встановлено, що поза межами ведення Російської Федерації з предметів спільного ведення Російської Федерації і її суб'єктів, останні володіють усією повнотою державної влади, включаючи правове регулювання, прийняття законів та інших нормативних правових актів [8].</p>	<p>На цей час у РФ сформована законодавча база, яка дозволяє розглядати питання щодо дотримання енергопостачальними організаціями якості електроенергії, що постачається, у тому числі громадянам, як невід'ємний елемент товарно-грошових відносин споживчого ринку.</p> <p>Очевидно, що порушення можуть бути обопільними і за різними показниками електричної енергії. Сторона, винна в зниженні якості електроенергії, визначається відповідно до Правил застосування знижок і надбавок до тарифів за якість електроенергії.</p> <p>Знижки (надбавки) за якість електроенергії застосовуються при розрахунках з усіма споживачами. Значення знижки (надбавки) залежить від:</p> <ul style="list-style-type: none"> - числа показників якості електроенергії, за якими стається порушення норм стандарту в точці обліку електроенергії протягом розрахункового періоду; - відносного часу перевищення нормальних і гранично допустимих значень показників якості електроенергії в точці контролю електроенергії протягом розрахункового періоду. <p>Конкретне значення знижки (надбавки) залежно від ступеня порушення зазначених факторів може бути від 0,2 до 10% тарифу на електроенергію.</p>	<p>Існуюча законодавча база (Федеральний закон «Про захист прав споживачів», Цивільний кодекс РФ) дозволяє споживачеві доводити розмір збитків, завданих йому внаслідок порушення якості електроенергії, і стягувати його з енергопостачальної організації відповідно до ст. 547 ЦК РФ. Однак якщо споживач все ж використав електроенергію неналежної якості, він має оплатити її, але за пропорційно зменшеною ціною (п. 2 ст. 542 ЦК РФ).</p> <p>Слід зазначити, що на регіональному рівні приймаються акти як місцевої виконавчої, так і законодавчої влади. Тому можна зробити висновок про те, що регіональне законодавство в сфері енергетики окремих суб'єктів РФ є дуже об'ємним, а його спрямованість залежить насамперед від внутрішньої структури ПЕК того чи іншого регіону.</p>

держави, територіальних громад та суб'єктів ринку, в регуляторного органа мають бути законодавчо закріплені механізми для виправлення ситуації шляхом блокування економічно недоцільних процесів та рішень щодо функціонування ринку електроенергії.

Зважаючи на це, насамперед доцільно здійснити ряд заходів, спрямованих на розвиток регіонального ринку електроенергії та на вдосконалення відносин на регіональному ринку електроенергії. Для цього необхідно:

- здійснити ряд заходів, спрямованих на вдосконалення нормативно-правової бази функціонування електроенергетики, до нормативно-правових актів, що регулюють відносини на ринку електроенергії та у сфері державної регуляторної політики;
- запровадити регіональний регуляторний орган, який би здійснював регіональну регуляторну політику в сфері електроенергетики відповідно до чинного законодавства;
- створити нормативно-правову базу, яка б чітко визначала функції, сфери компетенції та статус регіонального регуляторного органу й забезпечувала б надання регуляторному органу необхідних повноважень;
- доопрацювати систему моніторингу показників якості послуг, яка вже започаткована, але має бути доведена до такого стану, щоб можливо було отримувати надійну інформацію щодо якості послуг кожної енергокомпанії, і таким чином визначити для всіх енергокомпаній їх показники якості, що будуть враховані, як це передбачено, в регуляторній формулі на тарифи електроенергії через фактор якості.

Що стосується досвіду світових тенденцій розвитку європейського ринку електроенергії, багато що з цього досвіду можна застосувати на нашому ринку. До найбільш суттєвих здобутків держав ЄС, які мають бути використані в нашій країні, належать такі: тенденція до поступової лібералізації енергетичного ринку зі збереженням значної ролі держави; створення умов для всебічного розвитку конкуренції на ринку генерації та продажу електроенергії;

забезпечення діяльності незалежного органу регулювання електроенергетики. Але слід пам'ятати, що використання позитивного досвіду іноземних держав має бути диференційованим і виваженим, має враховувати політико-економічні особливості України.

Висновок. Враховуючи світовий досвід розвитку регіональних ринків електроенергії, зважаючи на напрями подальшого розвитку ринку електроенергії України, вважаємо, що на сьогодні доцільно вжити заходів, спрямованих на вдосконалення нормативно-правової та методичної бази, що регулює взаємовідносини в електроенергетиці та на ринку електроенергії. Зокрема необхідно внести зміни до закону «Про електроенергетику» та «Правил користування електричною енергією», а також до інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері електроенергетики та державної регуляторної політики. Крім того, необхідним заходом є вдосконалення законодавства у сфері регіонального регулювання на ринку електроенергії. У зв'язку з цим особливого значення набуває розробка закону «Про регіональне регулювання у сфері електроенергетики», який фактично має чітко визначити правовий статус регуляторного органу, механізм фінансування, межі функцій та повноважень, встановити правила та процедури, які регламентують діяльність органу, відповідальність за прийняття неправомірних рішень тощо.

Враховуючи вище визначене, з наукової точки зору, свого подальшого дослідження і наукової оцінки потребують такі питання як регіональне регулювання у сфері електроенергетики та формування і розвиток ринку енергоресурсів та енергетичних послуг.

Література

1. Долгальова О.В. Державне регулювання електроенергетичної галузі України / О.В. Долгальова // Науково-виробничий журнал Держава та регіон: Серія: Державне управління. – 2009. – № 3. – С. 33 – 37.

2. Франчук І. А. Державна політика розвитку енергетики в Україні: стан, тенденції, перспективи: [монографія] / І. А. Франчук. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 356 с.

3. Щевцов А. Основні питання політики розвитку електроенергетичної галузі України. Аналітична доповідь / А. Щевцов, М. Земляний, В. Вербинський. – Дніпропетровськ, 2011. – 89 с.

4. Мица Н.В. Важелі державного регулювання на ринку енергоресурсів / Н.В. Мица // Всеукраїнський науково-виробничий журнал Інноваційна економіка. – 2012 [28]. – № 2. – С. 306 – 311.

5. Електроенергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://energetika.in.ua/ua/books/book-5/part-4/section-3>

6. Мельник Л. Г. Економіка енергетики: Навч. посібник [Текст] / Л. Г. Мельник, О. І. Карінцева, І. М. Сотник. — Суми, 2006. — С. 168 — 181.

7. Клочкова Н. В. Основы управления надежностью энергетических компаний на электроэнергетическом рынке России [Текст] / Н. В. Клочкова, О. Е. Иванова // Вестник ИГЭУ. — 2008. — Вып. 1. — С. 1 — 4.

8. Сравнительно-правовой анализ законодательства государств – членов ЕВРОЗЭС в сфере энергетики [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.ipaeurasec.org/docsdown/analiz-energy.pdf>

АНОТАЦІЯ

В статті розкрито основні тенденції функціонування ринку електроенергії з урахуванням такого важливого фактору як якість електроенергії; окреслено чинники що впливають на його розвиток; визначено нові напрямки та механізми розвитку регіонального ринку електроенергії з урахуванням світового досвіду та застосуванням першого в українських реаліях.

Ключові слова: ринок електроенергії, закордонний досвід, реформування, електроенергетична галузь.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты основные тенденции функционирования рынка электроэнергии с учетом таково важного фактора как качество электроэнергии; очерчены факторы, которые влияют на его развитие; определены новые направления и механизмы развития регионального рынка электроэнергии с учетом мирового опыта и применением первого в украинских реалиях.

Ключевые слова: рынок электроэнергии, зарубежный опыт, реформирование, электроэнергетическая отрасль.

ABSTRACT

In article reveals key trends functioning electricity market considering such an important factor as a quality of electricity; outlines the factors that influence its development, defines new directions and mechanisms of regional electricity market development considering world experience and application the one to Ukrainian realities.

Keywords: electricity market, foreign experience, reform, the electricity industry.